

KOVÁCS PÉTER ZOLTÁN

MENNYIT OLVASNAK A FIATALOK? Erdélyi magyar középiskolások olvasási teljesítménye

Kulcsszók: olvasásszociológia, olvasáskutatás, kérdőív, erdélyi magyarok, középiskolások.

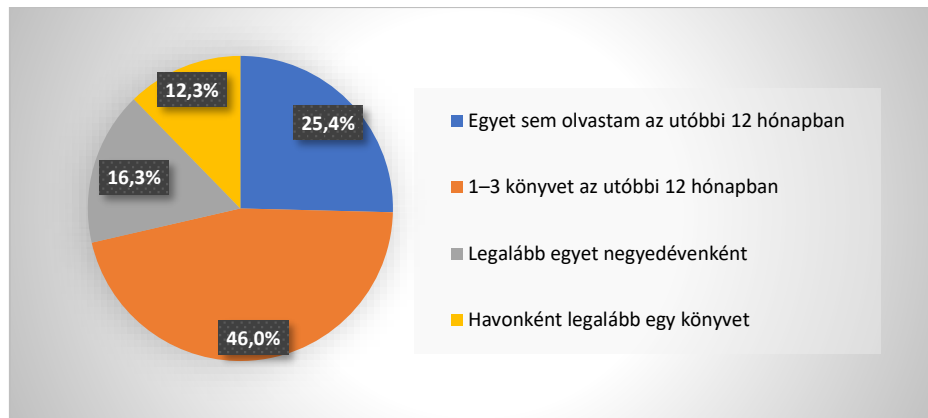
A gyakorlati bölcsészet talán legalapvetőbb, minden mást megelőző kérdéseinek egyikét kívánom feltenni és megválaszolni: mennyit olvasnak a mai fiatalok? Amennyiben az olvasás mibenlétéről, hasznáról és hasznosulásáról kívánunk beszélni, szükséges tudnunk, hogy az általunk vizsgált (hipotetikus, de még inkább valós, élő) olvasók mennyit és mit olvasnak. E két kérdés közül az alábbi tanulmány csupán az elsőt vállalkozik megválaszolni, azt is egy bizonyos specifikus csoportra, az erdélyi magyar középiskolásokra (azaz a romániai magyar közösség jövőbeli felnőtt olvasóira, többek között egyetemistáira, tanáira, értelmiségi szerepvállalóira) vetítve. 2024 folyamán doktori kutatásom keretében sikerült 1906 erdélyi, középiskolás, magyar tagozatra járó válaszadóval kitöltetnem egy olyan olvasásszociológiai kérdőívet, mely módszertanában követni igyekszik a magyarországi és romániai szakmai gyakorlatot. A súlyozás után reprezentatívnak tekinthető minta eredményeinek egy részét kívánom az alábbiakban közölni, azon adatokat, melyek az olvasási teljesítményre, illetve az olvasási gyakoriságra vonatkoznak.

2. Olvasási teljesítmény és olvasási gyakoriság – kutatástörténet és a kurrens adatok

2.1. Olvasási teljesítmény

2.1.1. Olvasási teljesítmény – Magyarország, felnőttek

A kutatástörténeten végigtekintve mindenekelőtt az olvasási teljesítményt érdemes szemügyre vennünk. A kérdőívben feltett erre vonatkozó kérdés a következőképp hangzott: „Elfoglaltságaid mellett – tankönyvön kívül – olvasol-e könyveket?” A lehetséges válaszok: „Egyet sem olvastam az utóbbi 12 hónapban”; „1–3 könyvet az utóbbi 12 hónapban”; „Legalább egyet negyedévenként”; „Havonként legalább egy könyvet”. A teljes mintában a kérdésre adott válaszok arányait az 1. ábra szemlélteti.

1. ábra. Elfoglaltságaid mellett – tankönyvön kívül – olvasol-e könyveket?

A korábbi kutatások eredményeivel való összehasonlításra csupán abban az esetben kerülhet sor, ha a kérdés a két összehasonlítandó kutatás esetében pontosan ugyanabban a formában hangzott el.¹ Ily módon tizenkét korábbi kutatás² eredményeivel hasonlíthatjuk össze többé-kevésbé pontosan a jelen felmérés eredményeit. Sajnos hozzá kell tennem, hogy a kérdés formája az évek során kissé megváltozott: Gereben Ferenc 1978-tól kezdődően következetesen az alábbi, még 1964-ből, Mándi Pétertől származó formulát használja (melyet aztán Nagy Attila is átvesz): „Elfoglaltságaid mellett – tankönyvön kívül – hozzájut-e könyvek olvasásához? S ha igen, milyen gyakran?” A kérdés formája két dologról is árulkodik: egyrészt arról, hogy Gereben élesen el szeretne volna különíteni az olvasókat a nem olvasóktól (ezért a két külön kérdés), másrészt arról az előfeltevésről, mely szerint a könyvolvasás valami olyasféle, a középső vagy felső társadalmi osztályokat jellemző elfoglaltság, amelyhez „hozzá kell jutni”, hogy az ember végezni tudja. Ez kétségkívül igaz lehetett a világháború utáni néhány évben vagy akár évtizedben, ám mint előfeltevés mára idejétmúlttá vált: a könyvhöz és az olvasáshoz való hozzáférés mára jóval szélesebb körű, s a könyvolvasás sokkal inkább döntés, mintsem hozzáférés kérdése.³ Feltételezhetően az itt kifejtettek okán változtat Tóth Máté a kérdés formáján: az első, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár megbízásából készített, általa koordinált kutatás a 10–13 illetve a 13–17 éves korosztály számára a következő kérdést teszi fel: „Elfoglaltságaid mellett – a tankönyvön és az iskolai kötelező olvasmányokon kívül – olvasol-e könyveket?” (Tóth 2018: 51–52). A kérdés immár sokkal kevésbé körülményes

¹ A célcsoporthoz való igazítás céljából alkalmazott tegező vagy magázó forma különbségét nem vesszük figyelembe.

² Az 1978-as felmérésről ld. Gereben 1989; az 1985/86-os felmérésről ld. Gereben 1998; az 1991-es felmérésről ld. Gereben és mtsai 1993; az 1991/93-as felmérésről ld. Gereben 1998; a 2000-es felmérésről ld. Gereben 2002; a 2005-ös felmérésről ld. Nagy-Péterfi 2006; a 2017-es felmérésről ld. Tóth 2018; a 2019-es felmérésről pedig ld. Tóth 2020: 277–317.

³ Ezen állítás alátámasztásához ld. jelen szöveg *A soha nem olvasók indokai* c. fejezetét.

megfogalmazású, mint amilyen korábban a Gereben és Nagy által alkalmazott kérdés volt, azonban az olvasás alóli kivételként kezeli az „iskolai kötelező olvasmányokat”. Ezzel meglátásom szerint két probléma is adódik.

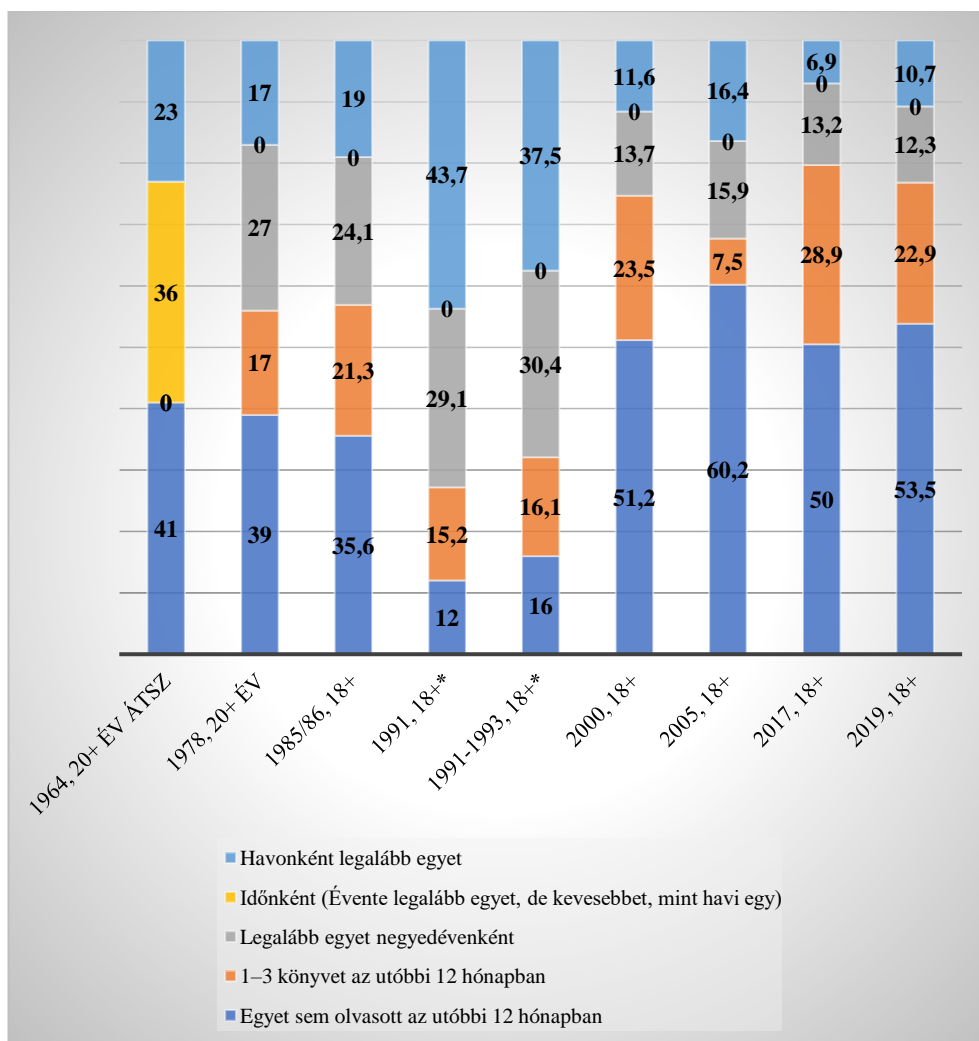
Az első probléma elvi természetű: Semmi sem indokolja az olvasási teljesítmény alapjául szolgáló művek olvasásának motiváció alapú kiválogatását és elkülönítését. Az olvasási motiváció bevonása, vagyis annak vizsgálata, hogy az adott könyvet valaki saját elhatározásából és önszántából vagy változó mértékű (!) külső (tanári, szülői, tantervi vagy egyéb) nyomás hatására olvasta el, jelentősen megzavarja a kérdés funkcionalitását, ugyanis egy független változót (hány könyvet olvasott a válaszadó) rejtetten kondicionál: nem közvetlenül kérdez rá a motivációra, csupán különbséget tesz az iskolai kötelezők és a nem kötelezők között, mintegy feltételezve, hogy a kötelezők elolvasása mintegy „nem is igazi olvasás.” Miért esne más megítélés alá egy kötelező olvasmány elolvasása, pusztán azért, mert az a curriculumban szerepel? Nehéz megválaszolni a kérdést, hiszen könnyen elképzelhető olyan helyzet, amelyben egy tanuló valóban pusztán külső motiváció okán olvas el egy könyvet, de olyan is, amelyben motivációja belső (azaz valóban érdeklődik a történet), sőt még olyan is, amelyben motivációja az olvasás során diverzifikálódik (a külső motiváció belsővel egészül ki). Vajon nem lesz-e végül az adott könyv, motivációtól és „kötelezőségtől” függetlenül ugyanúgy elolvasva? Úgy vélem, módszertanilag indokolatlan nem olvasónak tekintenünk egy olyan tanulót, aki évente például négyöt kötelezőt elolvasott, akár élvezte őket, akár nem (a kérdés erre *sem* vonatkozik), s ezen felül nem kötelezőt már nem volt ideje vagy energiája olvasni. Hasonlóképp úgy vélem: sokkal inkább olvasónak tekintendő az a diák, aki egyetlen szabadon választott könyv mellett számos kötelezőt is elolvasott, mint az, aki kötelezőt egyáltalán nem olvasott, szabadon választott műből viszont mondjuk kettőt is.

A második probléma gyakorlati természetű: az érvényben lévő romániai oktatási szabályozás nem ismeri a „kötelező olvasmány” fogalmát (a tantervben csupán ajánlott műfajok, műnemek és korszakok szerepelnek), ezért sem tartottam célszerűnek ezt a kategóriát kivételként kezelni.⁴

A fenti kitételek figyelembevételével az olvasási teljesítmény az évek során a 2. ábrán látható módon változott Magyarországon (a diagramban *-gal jelölt két felméréstől eltekintve az adatok reprezentatívak):⁵

⁴ A 9–10. osztály számára érvényes romániai magyar nyelv és irodalom tantárgyi tanterv így fogalmaz: „A tanterv nem írja elő évfolyamonként a kötelező műveket. A tankönyvíró és a tanárok választják ki a követelményeknek leginkább megfelelő műveket. A tanterv javasol ugyan egy teljességre törekvő olvasmányjegyzéket, ám az itt felsorolt művek helyett vagy mellett más szövegek is választhatók.” Ld. az Oktatási, Kutatási és Innovációs Minisztérium 5099/09.09.2009-es rendeletének 1-es számú mellékletét.

⁵ Itt az 1964-es adatok adaptált adatok, Gereben Ferenc igazítja át őket, mivel Mándi Péter eredeti mintája 15 éven felüliekből áll, ld. Gereben 1989: 7–8. Az 1978-as adatokhoz ld. Gereben 1989: 8; az 1985/86-os adatokhoz ld. Gereben 1998: 34, valamint Gereben 2002; az 1991-es adatokhoz ld. Gereben és mtsai 1993: 50; az 1991/93-as adatokhoz ld. Gereben 1999: 256; a 2005-ös adatokhoz ld. Nagy–Péterfi 2006: 32; a 2017-es adatokhoz ld. Tóth 2018: 52; a 2019-es adatokhoz ld. Tóth 2020: 13.

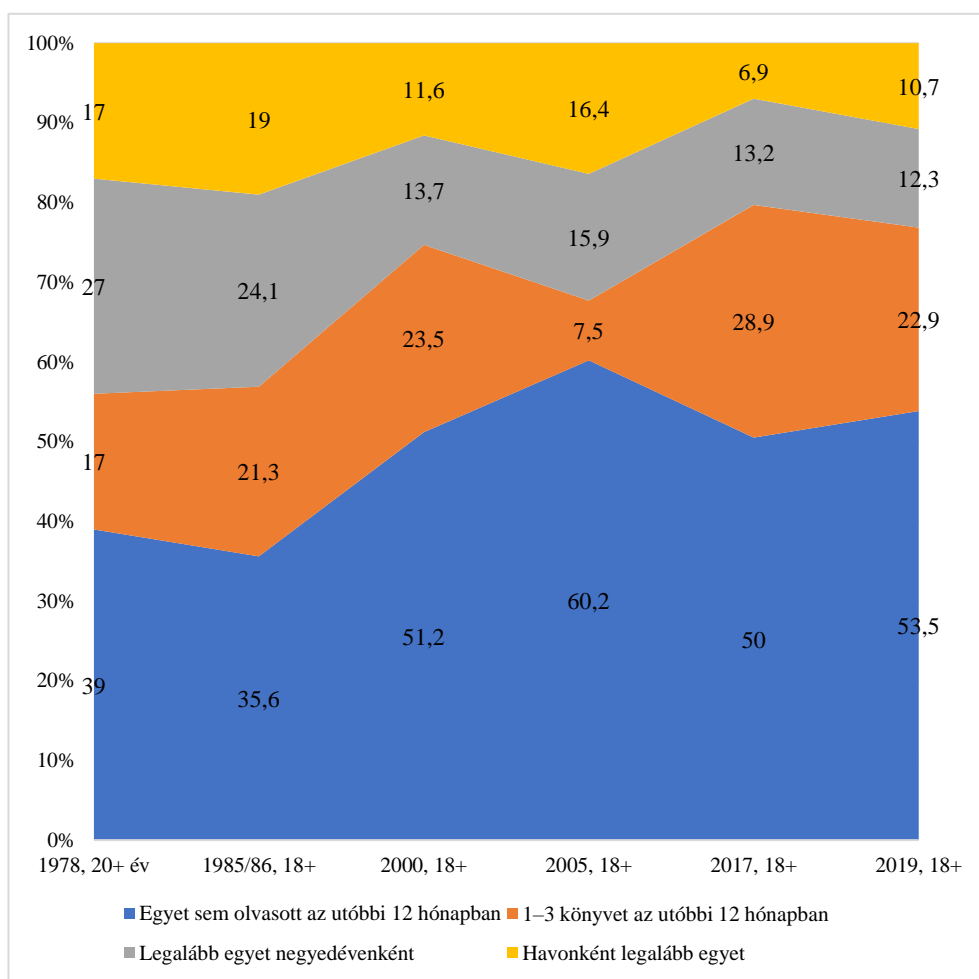

2. ábra. Olvasási teljesítmény, felnőttek, Magyarország.

Amennyiben a legkorábbi, 1964-es felmérést (a kategóriák különbözősége okán), valamint a két nem reprezentatív felmérést eltávolítjuk, a 3. ábrán látható változást figyelhetjük meg az olvasási teljesítményben.

Pusztán a fenti adatsorokból a következő tendenciákat látjuk felsejleni: a nem olvasók tábora az elmúlt 45 évben valamelyest nőtt, a *havonként egy könyvet elolvasók* – avagy *elit olvasók* (Nagy 2006: 1113–19) – aránya valamelyest csökkent. Érdekes megfigyelnünk a nagyon ritkán olvasók táborának növekedését is, s ezzel párhuzamosan a negyedévente olvasók arányának csökkenését: míg az 1970-es és '80-as években az *elit vagy gyakori olvasók* (akik évi legalább négy könyvet

elolvastak) együtt közel ugyanannyian voltak, mint a *semmit vagy nagyon keveset olvasók*, addig ez a 2010-es évekre drasztikusan megváltozott: a semmit vagy nagyon keveset olvasók immár négyszer annyian vannak, mint az elit és gyakori olvasók együttvéve.

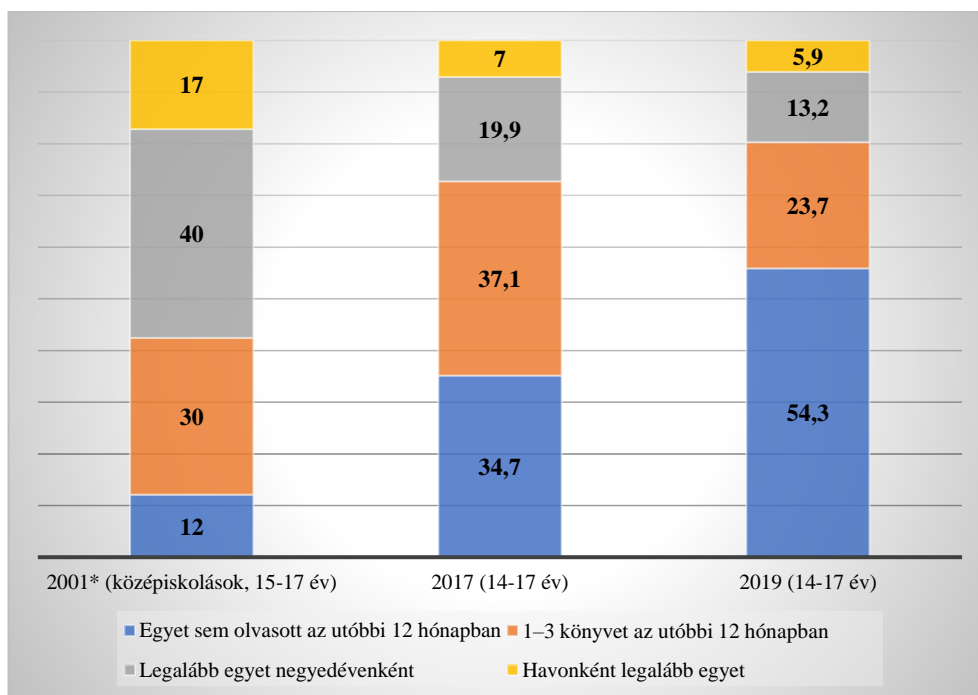

3. ábra. Olvasási teljesítmény, felnőttek, Magyarország (csak a reprezentatív adatok).

2.1.2. Olvasási teljesítmény – Magyarország, középiskolások

A magyarországi középiskolás korosztály olvasási teljesítményének időbeli változását a 4. ábrán látható diagram szemlélteti.⁶

⁶ Az adatok forrásai: Nagy 2003: 76; Tóth 2018; Tóth 2020.

4. ábra. Olvasási teljesítmény, középiskolás korosztály, Magyarország, százalékban kifejezve.

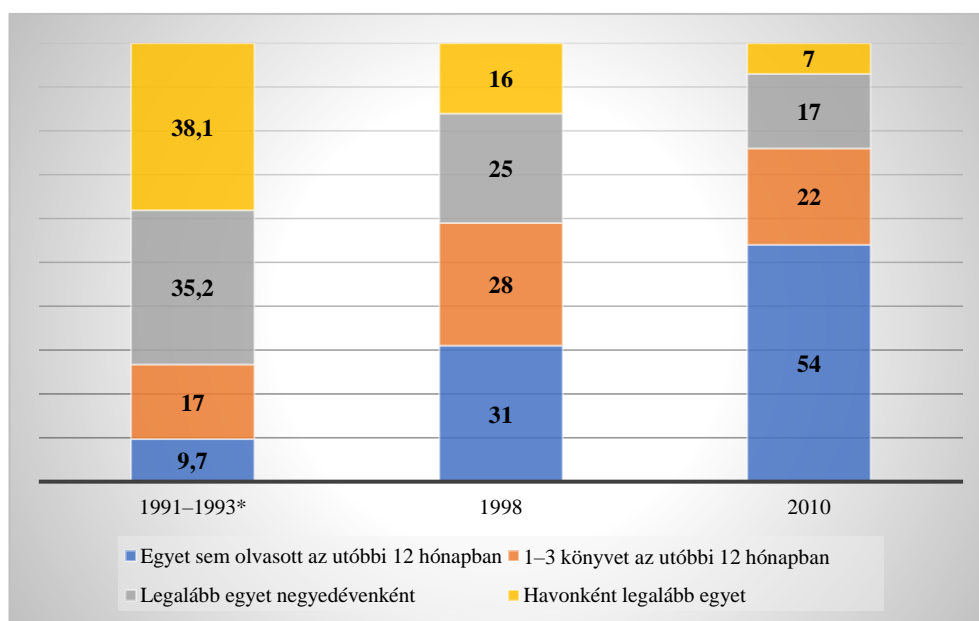
Bár a fentiekkel összehasonlítható adatokkal rendelkező felmérések száma itt igen kicsi, mégis hasonló tendencia figyelhető meg: az *elit vagy gyakori olvasók*, valamint a *semmit vagy nagyon keveset olvasók* csoportjainak aránya a paritás felől az egyötöd-negyötöd arány felé mozdul el.

A fentiekkel össze nem hasonlítható adatokat szolgáltató felmérések is e tendenciát látszanak igazolni: 1983–1984 fordulóján Nagy Attila az „Olvasol-e jelenleg könyvet?” kérdést intézte gimnazista, szakközépiskolás, illetve szakmunkástanuló diákok felé. Egyetlen alcsoport volt csak, a szakmunkástanuló fiúké, akiknek kevesebb, mint fele válaszolt igennel, minden más (nem is iskolatípus szerint differenciált) alcsoportban 58 és 87 százalék között volt a jelenleg olvasók aránya (Nagy 1986: 138). A Tárki és a MKKE közös, 2002-ben végzett felmérése úgy találta, a megkérdezett 16–20 év közötti középiskolás tanulók 26,2%-a olvas „rendszeresen”, 44,7%-uk „ritkán”, 18,4%-uk „csak, ha muszáj”, míg 10,7%-uk „soha” nem olvas (Bernát és Kolosi 2002: 30). Az MTA Szociológiai Kutatóintézetének a Sonda Ipsos Kft.-vel közösen végzett 2003-as felméréseben arról értesülünk, hogy a 14–17 éves korosztály 69%-a olvas könyvet legalább havonta.⁷ Gombos Péter, Hevérné Kanyó Andrea és Kiss Gábor, a Kaposvári Egyetem munkatársainak 2012–2013-ban végzett

⁷ Fontos, hogy e kimutatás kevésbé az olvasási teljesítményre, sokkal inkább az olvasási gyakoriságra vonatkozik (ld. Gyenes 2005: 26).

felméréséből kiderül, a 14–18 éves korosztály nagyjából több, mint fele elit vagy gyakori olvasó.⁸ Mindebből arra következtethetünk, hogy a 2010-es években történik meg egyfajta váltás: Magyarországon a középiskolás korosztálynak ez idő tájt kezd el több mint fele nem vagy csak nagyon ritkán olvasni. Ugyanakkor, amennyiben követjük a magyar és nemzetközi olvasáskutatás azon gyakorlatát, mely szerint könyvolvasónak minősül minden olyan személy, aki a megkérdezést megelőző 12 hónapban legalább egy könyvet elolvasott, úgy kijelenthető: úgy a felnőttek, mint a középiskolás korosztály nagyjából fele még könyvolvasónak tekinthető. Az átfordulás viszont épp most történik.

A határon túli felmérések közül kiemelkedik a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2011 januárjában folytatott, *Kulturális Fogyasztás 2010*⁹ című kutatása, melynek alappopulációja a 15. életévét beöltött romániai magyar lakosság. A Kiss Tamás és Barna Gergő által vezetett felmérés olvasásszociológiai kérdéseket is tartalmazott, melyek (módszertani okoknál fogva) nem tökéletesen vehetők össze a korábbi magyarországi kutatások eredményeivel. Az Erdélyben végzett felnőtt mintás kutatásokat összerendezve az 5. ábrán látható kép tárul elénk:¹⁰

5. ábra. Olvasási teljesítmény, felnőttek, Erdély, százalékban kifejezve.

⁸ Ld. Gombos–Hevérné Kanyó–Kiss 2015: 57. Fontos megjegyezni, hogy a szerzők publikációjukban nem közölnek pontos számokat, csupán egy pontos arányszámokat nem tartalmazó diagramot.

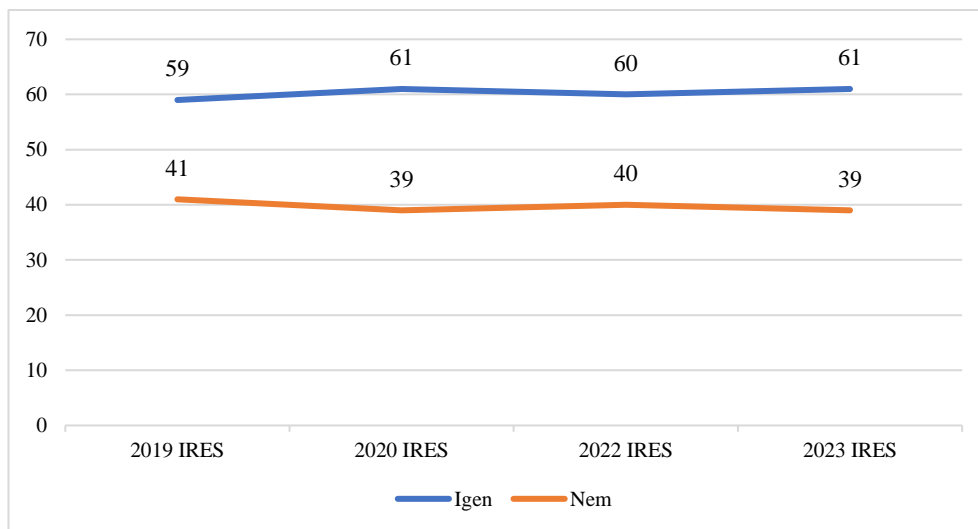
⁹ Az adatokat akkor és azóta sem publikálták. Az adatokhoz való hozzáférésért ezúton szeretnék köszönetet mondani Kiss Tamásnak.

¹⁰ Az adatok forrásai: 1991/93: Gereben 1999: 265; 1998: Gereben–Tomka 2001: 90; a 2010-es adatokat idézi Gereben 2016: 129.

Tudva bár, hogy az 1991 és 1993 között végzett felmérés nem szigorú értelemben reprezentatív,¹¹ kijelenthetőnek tűnik, hogy a Magyarországon látott tendenciák itt is hasonlóak: a kilencvenes években a nem vagy nagyon ritkán olvasók aránya átlépi az 50%-ot. Magyarországon erre a jelenségre, úgy tűnik, a nyolcvanas években kerül sor. Elégséges adat hiányában talán így foglalhatjuk ezt össze: a rendszerváltás környékén jön el az a pillanat, amikor a nem vagy alig olvasók együttes, emelkedő száma egy szintre kerül az elit és gyakran olvasók együttes számával. A 2010-es, a kolozsvári Etnikumközi Viszonyok Kutatóközpontja által begyűjtött adatok pedig jól szemléltetik, hogy a változás határozottnak, egyirányúnak és megállíthatatlannak mutatkozik.¹²

2.1.2. Olvasási teljesítmény – Románia, felnőttek

Az IRES az elmúlt években az olvasási gyakoriságra nem kérdezett rá. Az olvasási teljesítményre vonatkozó kérdésük azonban a következőképp hangzott: „În anul ..., dumneavoastră ați citit o carte?” [A ...-es évben elolvasott-e ön egy könyvet?]. A válaszok (melyek gyakorlatilag a magyar és nemzetközi standardok szerint könyvolvasónak nevezhető felnőtt népesség arányát mutatják a teljes felnőtt népességen belül) a 6. ábrán látható módon alakulnak.¹³

6. ábra. Olvasott-e könyvet az elmúlt 12 hónapban?, Románia, felnőtt lakosság, százalékban kifejezve.

¹¹ Hólabda-módszert használ, de törekszik a reprezentativitás közelítésére. Erről ld. Gereben 1999: 12–20.

¹² A (tisztítás és súlyozás után) 1188 fős, 15 éven felüli erdélyi magyar mintán végzett kutatás adatait Gereben Ferenc számolta át 18 éven felüli népességre, erről ld. Gereben 2016.

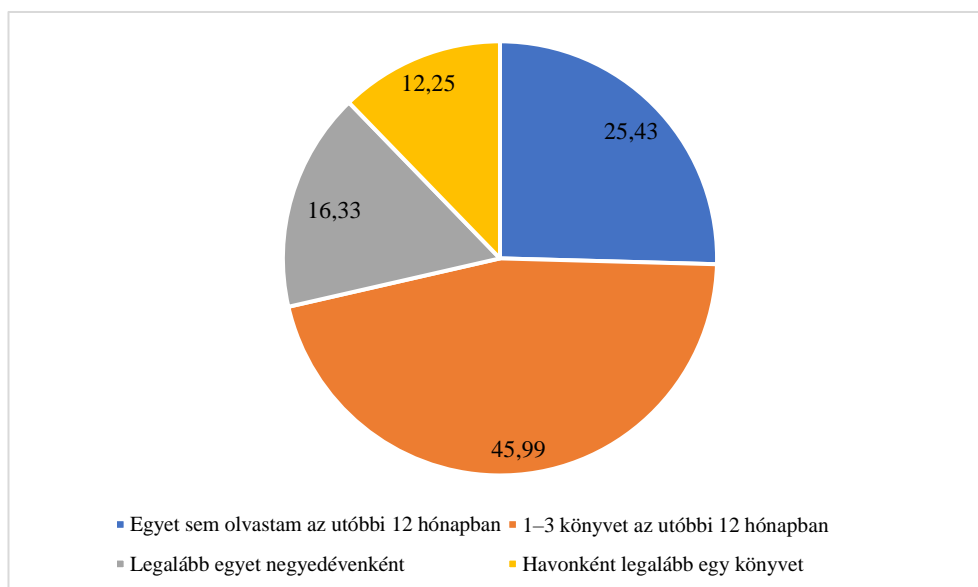
¹³ Megj.: 2023-ban volt 5% válaszhány is, a diagramon csak az érvényes választ adók arányai szerepelnek. Az adatok lelőhelye: *Români în anul 2022* (2022: 34); *Sondaj de opinie național – Octombrie–Noiembrie 2023. Partea a VII-a și a VIII-a: Consum cultural și preferințe muzicale* (2023: 12).

Látható, hogy a romániai lakosság 59–61%-a minősül az utóbbi időben könyvolvasónak. Ez bizonyos pozitív eltérést mutat a legutóbbi magyarországi adatokhoz képest: ott, mint láttuk, a felnőtt lakosság 49, illetve 46 százaléka minősült könyvolvasónak 2017-ben, illetve 2019-ben. (A magyarországi középiskolások esetében a könyvolvasók aránya 2017-ben 64%, 2019-ben 43%.) Sajnos kifejezetten középiskolás mintával dolgozó romániai felmérésről nincs tudomásom.

A romániai (felnőtt) adatot a 2024-es erdélyi középiskolás adatokkal összevetve azt tapasztaljuk, hogy az erdélyi fiatalok 74,6%-a számít könyvolvasónak, mellyel e demográfiai csoport megelőzi a romániai felnőtt átlagot. E különbség megléte nyilván magától értetődő: az iskolába járó korosztály mindig többet olvas, mint a felnőtt népesség, e jelenség okai pedig – az életkori sajátosságoktól kezdve a kötelező olvasmányok előírásán át a rendelkezésre álló szabadidő mennyiségének különbségéig – igen sokrétűek.

2.1.3. Olvasási teljesítmény – Erdélyi középiskolások, 2024

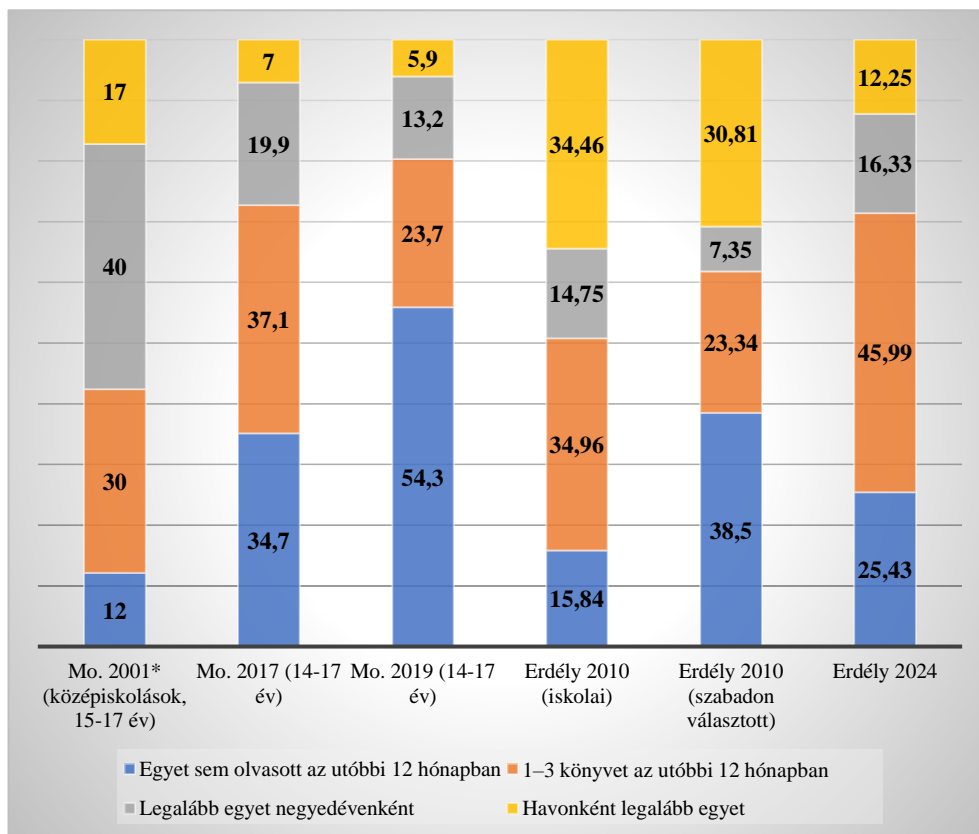
A saját, 2024-ben végzett felmérésem olvasási teljesítményre vonatkozó kérdésére adott válaszok a 7. ábra által láttatott módon oszlanak el:

7. ábra. Elfoglaltságaid mellett – tankönyvön kívül – olvasol-e könyveket?, százalékban kifejezve.

A fenti adatokat egyrészt a magyarországi középiskolás korosztály hasonló eredményeivel tudjuk összevetni, másrészt a *Kulturális Fogyasztás 2010* című kutatás adataival. Ez utóbbi esetében megemlítendő, hogy a középiskolás alminta mintaelemszáma igen alacsony, mindössze 70 fő. Szintén fontos kiemelni, hogy a Kisebbségkutató Intézet e 2011 januárjában végzett kutatása két különböző, az olvasási

teljesítményt mérő kérdést tett fel, melyek így hangzottak: „Összességében mennyit olvas iskolai/szakmai kötelezettségeiből fakadóan?”, valamint „Összességében mennyit olvas iskolai/szakmai kötelezettségein kívül?” A két kérdésre adott válaszok arányait értelemszerűen nem lehet átlagolni, így ezeket a 8. ábrán látható diagramon külön oszlopok szemléltetik.

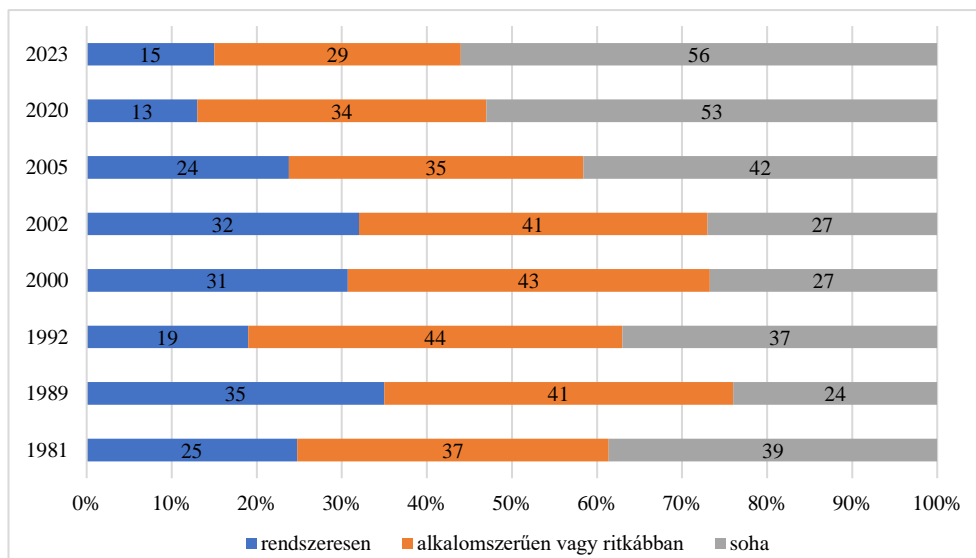
8. ábra. Olvasási teljesítmény, középiskolás korosztály, Magyarország és Erdély, százalékban kifejezve.

A diagramról kitűnik, hogy Erdély bizonyos értelemben határozott mértékben „vezet” Magyarországgal szemben, ami az elolvasott könyvek számát illeti. Ha a 2010-es erdélyi adatokat valahogyan mégis megpróbáljuk együtt szemlélni, kijelenthetjük, hogy 2010-ben a válaszadó középiskolások nagyjából egyhatoda semmilyen könyvet nem olvasott, és ez az arány 2024-re egynegyedre nőtt. Ugyanakkor 2010-ben nagyjából minden harmadik középiskolás számított elit olvasónak, ami 2024-ben már csak minden nyolcadik diákra igaz. Bár a két régió (Magyarország és Erdély) között az olvasási teljesítmény változásának tekintetében jelentős eltérés tapasztalható, ez az eltérés, úgy tűnik, csupán időbeli megkésettiséget jelent.

2.2. Olvasási gyakoriság

2.2.1. Olvasási gyakoriság – Magyarország, felnőttek

Az olvasási gyakoriság változását jól szemlélteti a Tárki kutatóinak 2023-as tanulmányából kölcsönzött 9. ábra (Bernát és mtsai 2023: 27).

9. ábra. A könyvolvasás gyakoriságának változása 1981-2023 között a felnőtt magyar társadalmon belül (százalékos megoszlás).

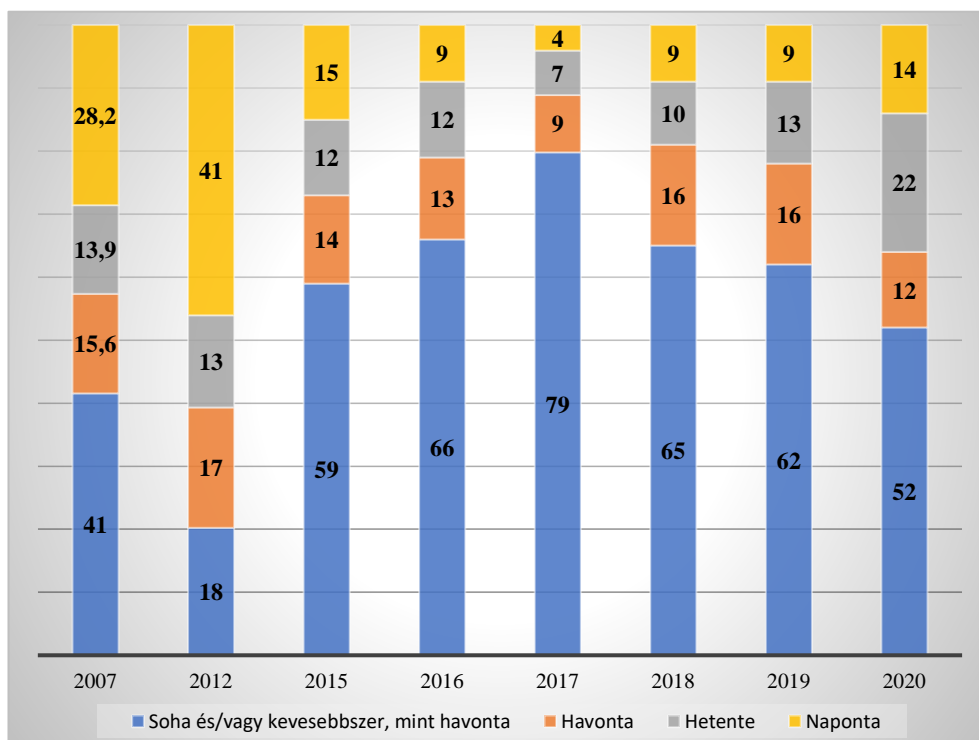
A magyarországi középiskolásokról a fentiekkel összevethető adatok nem állnak rendelkezésünkre.

2.2.2. Olvasási gyakoriság – Románia, felnőttek

Az olvasási gyakoriságra vonatkozó romániai adatok 2007-től kezdődően állnak rendelkezésre.¹⁴ 2007-ben a 15 éven felüli lakosságot reprezentatív módon vizsgáló felmérésekben a kérdés a következő formában hangzott el: „Cât de des citiți cărți, articole, reviste de specialitate?” [Milyen gyakran olvas könyveket, cikkeket, szakfolyóiratokat?]. A könyvolvasás bármilyen más formájára vagy módjára való rákérdezés nem történt. 2012-ben a kérdés formája már a következő volt (a 18 év feletti lakosság számára): „Cât de des citiți (alte cărți decât manualele și cărțile obligatorii

¹⁴ A diagramon csak az érvényes választ adó megkérdezettek arányát tüntettem fel. Az adatok forrásai: *Barometrul de consum cultural 2007* (2007: 22); Croitoru–Becuț 2014: 65; Croitoru–Becuț 2016: 78; Croitoru–Becuț 2017: 73; Croitoru–Becuț Marinescu 2019: 63; Croitoru–Becuț Marinescu 2020: 60; Croitoru és mtsai 2021: 54. 2015-ben és 2016-ban válaszlehetőségként megjelenik az „évi 1–2 alkalommal.” Ez meglátásom szerint annyira kevés, hogy összevontam a „soha” válaszkategóriával.

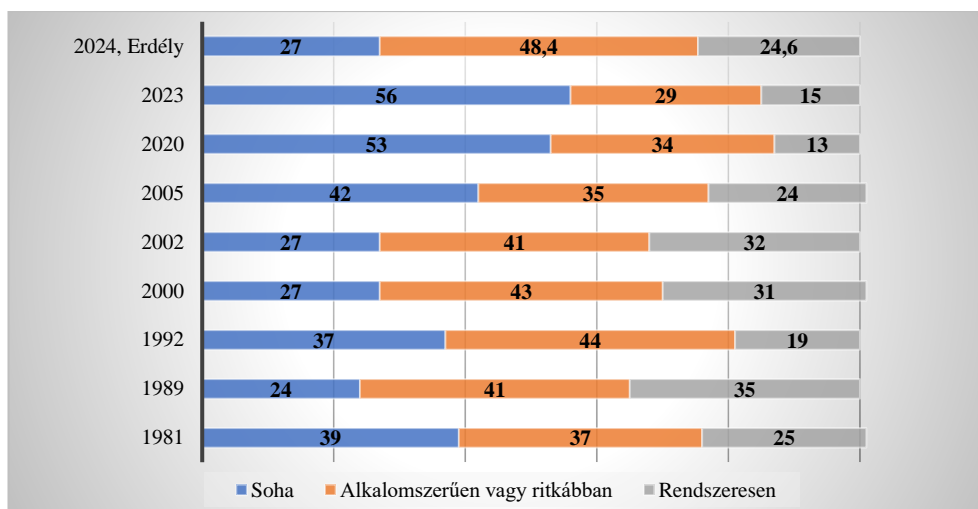
pentru școală)?" [Milyen gyakran olvas könyvet (tankönyvek és iskolai kötelező olvasmányok kivételével)?]. 2015-ben a minta a 14 év feletti lakosságra reprezentatív, a kérdés formája a következő: „În ultimele 12 luni, cât de des ați citit cărți?” [Az utóbbi 12 hónapban milyen gyakran olvasott könyvet?]. 2016-ban, 2017-ben, 2018-ban és 2019-ben a következőképpen szövelt a kérdés a 18 éven felüli mintához: „În ultimele 12 luni, cât de des ați citit cărți (în general)?” [Az utóbbi 12 hónapban milyen gyakran olvasott (általában véve) könyvet?]. A 2017-es, 2018-as és 2019-es adatok esetében, a korábbi válaszlehetőségekkel való eltérések okán, bizonyos válaszkategóriákat szükségesnek láttam összevonni: a „soha” válaszkategóriába összevontam a „niciodată” [soha], a „mai rar” [ritkábban] és a „de cateva ori pe an” [évente néhányszor] válaszokat. A „havi 1–2 alkalommal” válasznak a „lunar” [havonta], míg a „heti 1–2 alkalommal”-nak a „săptămâna” [hetente] felel meg (Croitoru és Becuț 2018, 185).

10. ábra. Olvasási gyakoriság, Románia, százalékban kifejezve.

2.2.3. Olvasási gyakoriság – Erdélyi középiskolások, 2024

A 2024-es felmérés olvasási gyakoriságra vonatkozó eredményeit a korábbi, magyarországi adatokkal összehasonlítva a következő, a 11. ábrán látható diagramot kapjuk:

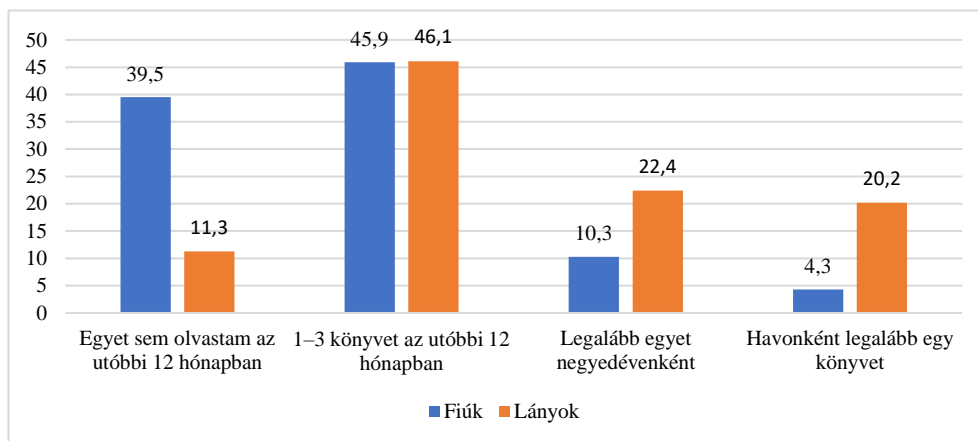
11. ábra. Olvasási gyakoriság, 1981–2023, Magyarország és Erdély, százalékban kifejezve.

3. Az olvasási teljesítmény és gyakoriságot befolyásoló tényezők

3.1. Demográfiai tényezők

3.1.1. Nem

A nem és az olvasási teljesítmény, valamint a nem és az olvasási gyakoriság között szignifikáns összefüggés tapasztalható, az összefüggés mindkét esetben erős.¹⁵

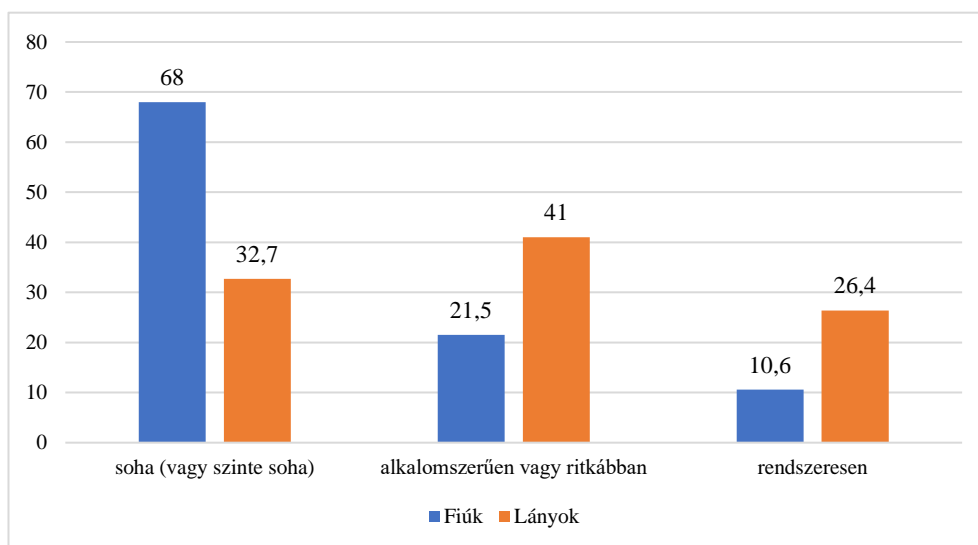

12. ábra. Elfoglaltságaid mellett – tankönyvön kívül – olvasol-e könyveket?, százalékban kifejezve.

¹⁵ Nem és olvasási teljesítmény: $p < 0,001$, $\varphi_c = 0,391$; nem és olvasási gyakoriság: $p < 0,001$, $\varphi_c = 0,382$.

A két nem közötti eltérés beszédes: a fiúk négyszer akkora eséllyel kerülnek el teljes mértékben a könyveket, mint a lányok, az elit olvasók között viszont ötször annyi lányt találunk, mint fiút. Ha újra alkalmazni kívánjuk a korábban bevezetett kategóriákat: nagyjából 10-ből 9 fiú tartozik a nem vagy alig olvasók táborába, míg a lányoknál ez az arány csupán 6 a 10-ből.

Az olvasási gyakoriság esetében a következőket látjuk (13. ábra):¹⁶

13. ábra. Milyen gyakran szoktál könyvet olvasni?*, százalékban kifejezve.

3.1.2. Szülők végzettsége

Érdekes módon úgy tűnik, a szülők végzettsége nem befolyásolja (vagy csak elhanyagolható mértékben)¹⁷ sem az olvasási teljesítményt, sem az olvasási gyakoriságot.¹⁸

¹⁶ * soha (vagy szinte soha) = soha vagy szinte soha + kevesebbszer, mint havonta; alkalomszerűen vagy ritkábban = havonta + havonta egy-két alkalommal + havonta többször; rendszeresen = hetente + naponta.

¹⁷ Édesanyád legmagasabb iskolai végzettsége * Elfoglaltságaid mellett – tankönyvön kívül – olvasol-e könyveket? $p = 0,069$, $\varphi_c = 0,059$ / Édesanyád legmagasabb iskolai végzettsége * Milyen gyakran szoktál könyvet olvasni? $p = 0,766$, $\varphi_c = 0,054$ / Édesapád legmagasabb iskolai végzettsége * Elfoglaltságaid mellett – tankönyvön kívül – olvasol-e könyveket? $p < 0,001$, $\varphi_c = 0,085$ / Édesapád legmagasabb iskolai végzettsége * Milyen gyakran szoktál könyvet olvasni? $p = 0,099$, $\varphi_c = 0,079$.

¹⁸ Megeshet, hogy ennek oka részben a válaszmegtadás nagy aránya: a válaszadók 11, illetve 12,2 százaléka nem tudta megjelölni az édesanyja, illetve édesapja végzettségét. Szintén említésre méltó, hogy az apák körében úgy a 8 osztályt vagy kevesebbet végzettek, mint az egyetemi diplomások száma alacsonyabb az anyák hasonló arányainál.

3.1.3. Évfolyam és életkor

Úgy tűnik, az életkor nem korrelál sem az olvasási teljesítménnyel, sem az olvasási gyakorisággal. Az évfolyam ezzel szemben mindkét függő változóval korrelál (bár a korreláció mértéke gyenge¹⁹): az évfolyam növekedésével nagyon enyhén csökken az olvasási teljesítmény. Az évfolyam és az olvasási gyakoriság csupán a számok szintjén korrelál: a kereszttáblát jobban szemügyre véve nem figyelhető meg semmiféle értelmes összefüggés a két változó között.

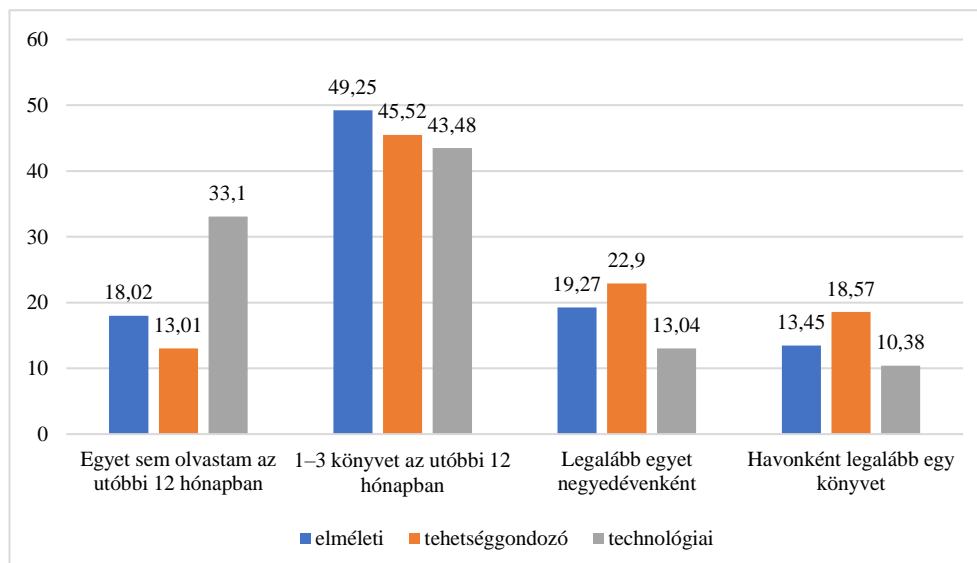
3.1.4. Lakhely típusa és a szülők végzettsége

A lakhely típusa, azaz hogy a válaszadó állandó lakhelyeként falut/községet vagy várost jelölt meg, úgy tűnik, nem befolyásolja sem az olvasási teljesítményt, sem az olvasási gyakoriságot.

3.2. Egyéb tényezők

3.2.1. Osztály ágazata

Az osztály ágazata szignifikánsan befolyásolja mind az olvasási teljesítményt,²⁰ mind az olvasási gyakoriságot.²¹

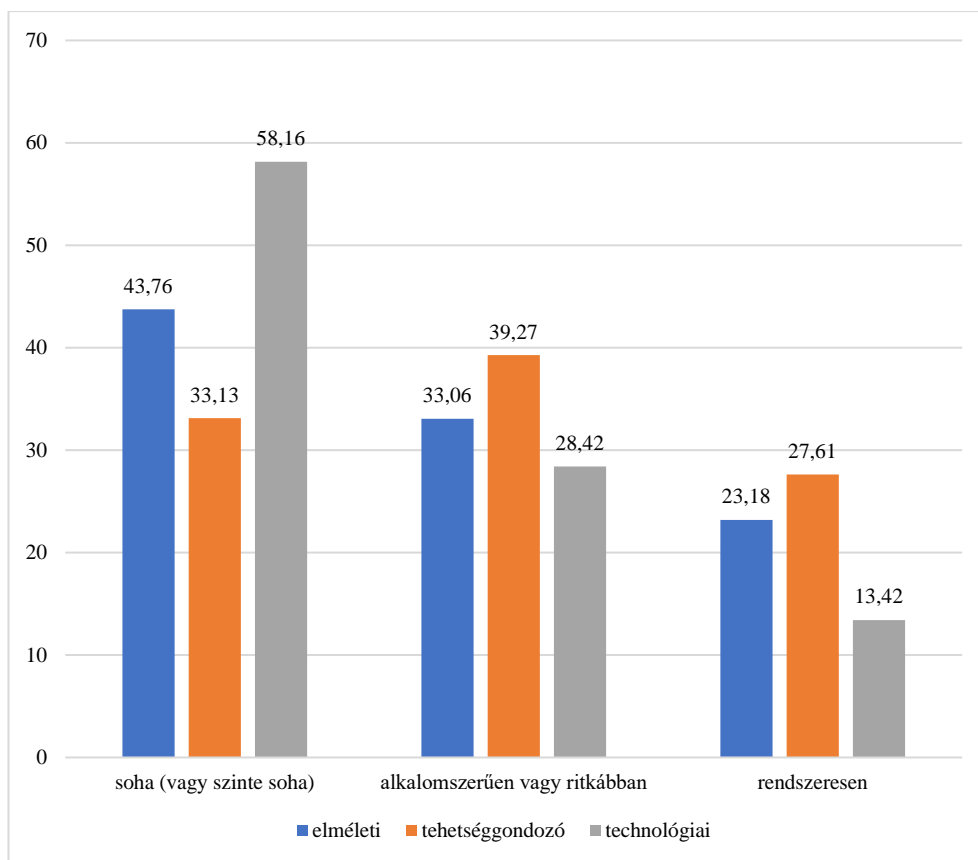

14. ábra. Elfoglaltságaid mellett – tankönyvön kívül – olvasol-e könyveket?, százalékban kifejezve.

¹⁹ Évfolyamod × Elfoglaltságaid mellett – tankönyvön kívül – olvasol-e könyveket? $p = 0,012$, $\varphi_c = 0,061$; Évfolyamod × Milyen gyakran szoktál könyvet olvasni? $p < 0,001$, $\varphi_c = 0,104$.

²⁰ $p < 0,001$, $\varphi_c = 0,140$.

²¹ $p < 0,001$, $\varphi_c = 0,151$.

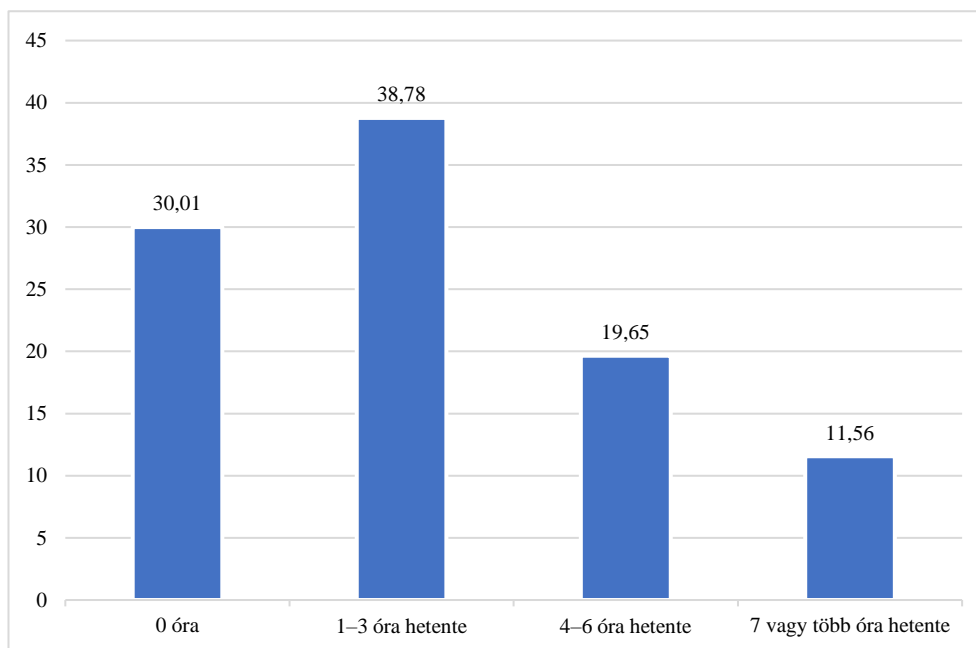
15. ábra. Milyen gyakran szoktál könyvet olvasni?,
százalékban kifejezve.

Szinte ugyanazokat a mintázatokat látjuk kirajzolódni a két kérdés esetében: A tehetséggondozó osztályba járó diákok valamivel többet és gyakrabban olvasnak, mint elméleti osztályba járó (és sokkal többet és gyakrabban, mint technológiai osztályba járó) társaik. Szintén érdekes megfigyelni, hogy a tehetséggondozó osztályba járó diákok esetében, legalábbis ami az olvasási gyakoriságot illeti, nem igazán „szakad szét” a mezőny: nagyjából ugyanannyian nem olvasnak, mint ahányan ritkán, illetve gyakran teszik ezt. Olvasási teljesítményük esetében sem csúcsosodik ki egyetlen pont sem a diagramon olyan mértékben, mint a másik két kategória esetében.

3.2.2. Az iskolán kívüli tevékenységekre fordított idő

A kérdőívben az erre vonatkozó kérdés a következő formában jelent meg: „Mennyi időt töltesz tanítási időn kívüli tevékenységekkel? (Például magánórák,

felkészítőórák, szakkörök, sportedzések, zene- és táncórák.) (Figyelem: A kérdés a ráfordított időre vonatkozik!)”. A válaszlehetőségek a következők voltak: „0 óra (nem veszek részt ilyen tevékenységekben)”, „1–3 óra hetente”, „4–6 óra hetente”, illetve „7 vagy több óra hetente”. A válaszadók a 16. ábrán látható arányban jelölték meg a különböző opciókat:

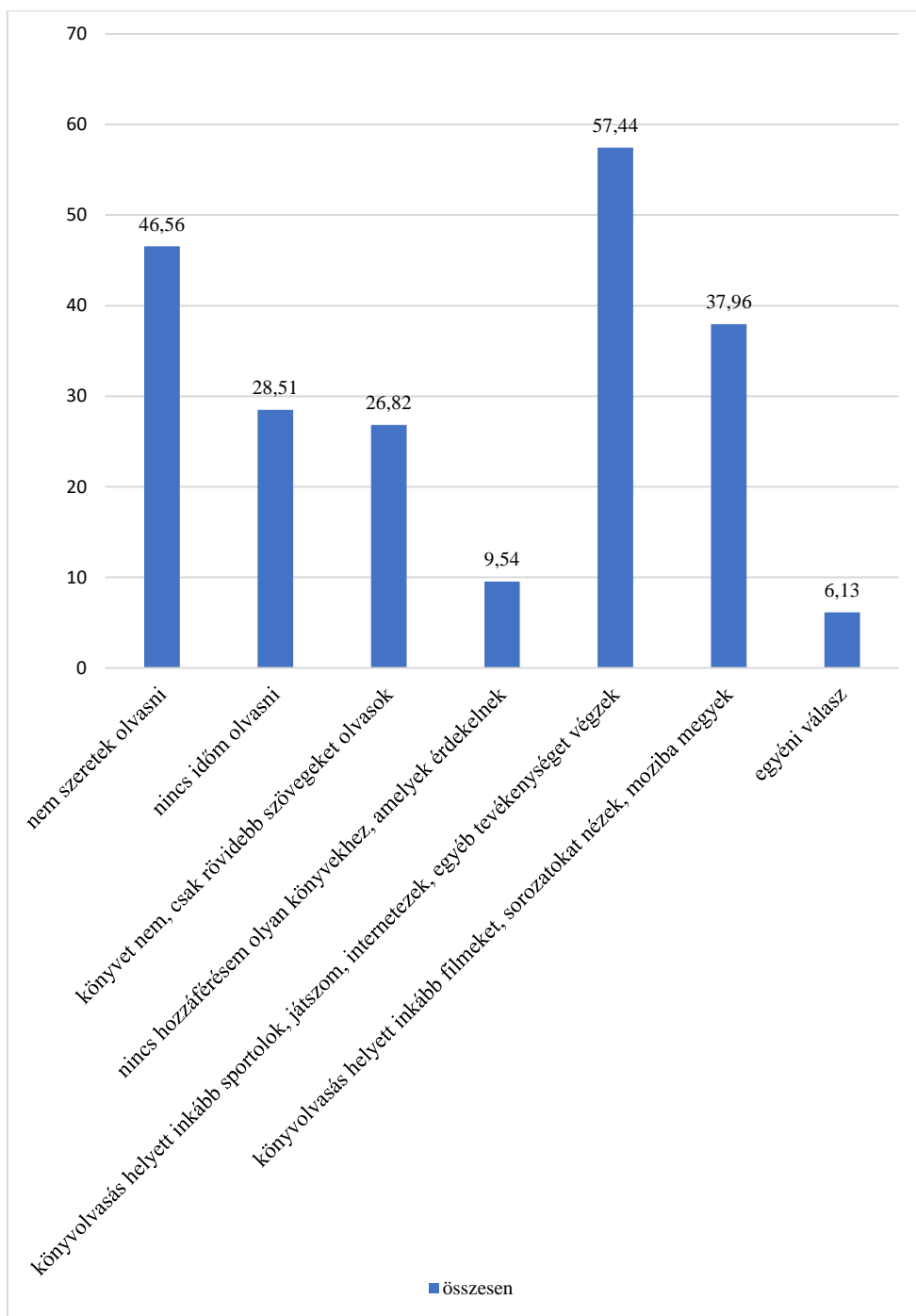
16. ábra. Mennyi időt töltesz tanítási időn kívüli tevékenységekkel?, százalékban kifejezve.

Úgy tűnik, az extrakurrikuláris tevékenységekre fordított idő szignifikánsan befolyásolja az olvasási teljesítményt, éppúgy, mint az olvasási gyakoriságot: a semmilyen iskolán kívüli tevékenységet nem végzők nagyon kevéssel ugyan, de mindkét kérdés esetében alulteljesítenek azokhoz képest, akik bármilyen gyakorisággal, de végeznek ilyesfajta tevékenységet.

3.3. A soha nem olvasók²² indokai

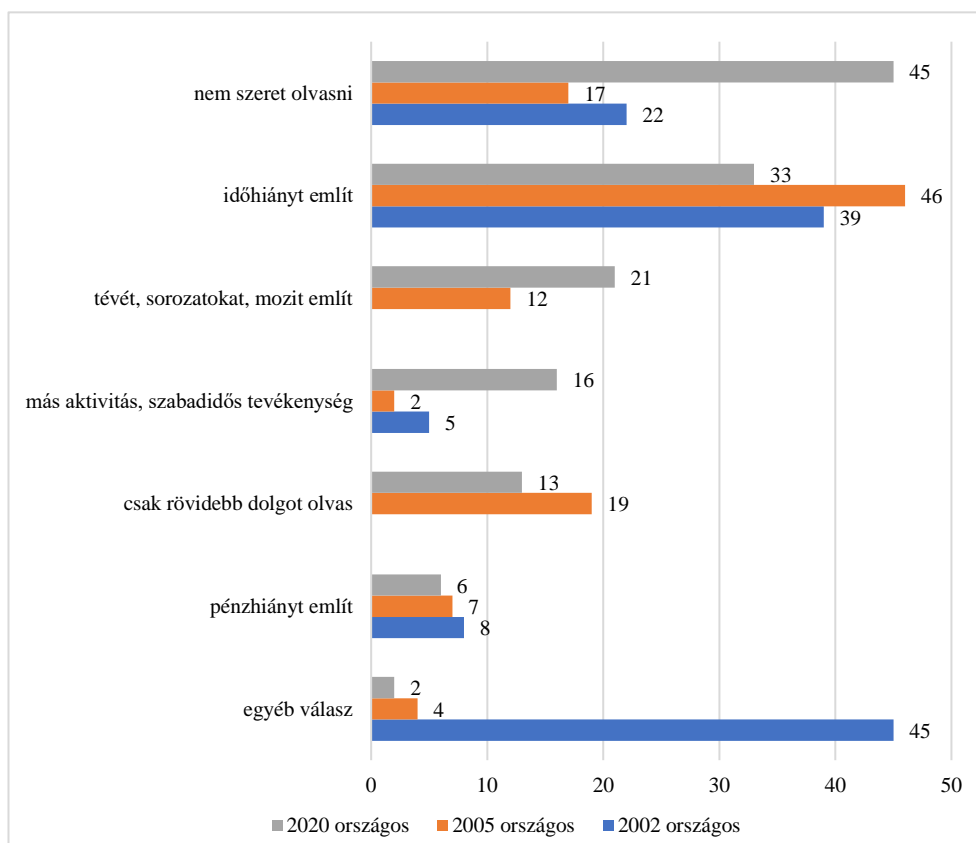
Jelen felmérés – a Tárki 2002 óta élő gyakorlatára támaszkodva – a következő kérdést is feltette a válaszadóknak: „Amennyiben az előző kérdés esetében a „soha vagy szinte soha“ választ jelölted meg: Miért nem szoktál könyvet olvasni?” A megjelölt válaszok a 17. ábrán szemléltetett módon oszlanak meg a soha nem olvasó válaszadók körében:

²² n = 515.

17. ábra. A soha nem olvasók indokai, százalékban kifejezve.

Az aktuális eredményeket a Tárki 2002-es (Bernát–Kolosi 2002), 2005-ös (Nagy–Péterfi 2006) és 2020-as (Bernát–Hudácskó 2020) kutatásainak eredményeivel tudjuk összehasonlítani, melyek közül a legkorábbi tartalmazott középiskolás mintát is. A Tárki felnőttekre vonatkozó adatait a 18. ábra szemlélteti (vö. Bernát–Hudácskó 2020: 18).

18. ábra. Miért nem szokott könyvet olvasni? (az egyes indokokat választók százalékos megoszlása, több válasz is lehet, a könyvet soha vagy szinte soha nem olvasók körében).

A trendek felrajzolásának lehetősége szempontjából kiemelkedő jelentőségűnek bizonyul a módszertan változása: a két új válaszkategória megjelenésével radikálisan lecsökken az egyéb választ jelölők aránya, és jelentősen diverzifikálódik a kép. A legfontosabb konklúzió, amelyre a tanulmány szerzői is felhívják a figyelmet, nem más, mint hogy egyre többen nem szeretnek olvasni – vagy legalábbis egyre többen vallják ezt be. Az olvasni nem szeretők arányának növekedése így egyszerre árulkodik az olvasás szeretetének lanygulásáról, de az olvasás megítéléséről és

az ezzel kapcsolatos attitűdről is. Hogy a két faktor pontosan milyen arányban játszik szerepet az említett aránynövekedésben, csupán interjúmódszerrel lenne eldönthető.

A magyarországi középiskolások 2002-es válaszait a következő táblázat tartalmazza:

1. táblázat. Miért nem szokott könyvet olvasni? (Az adott indokot említők aránya; több válasz is lehetséges.). Forrás: aTárki 2020-as felmérése (Bernát és Hudácskó 2020:30)

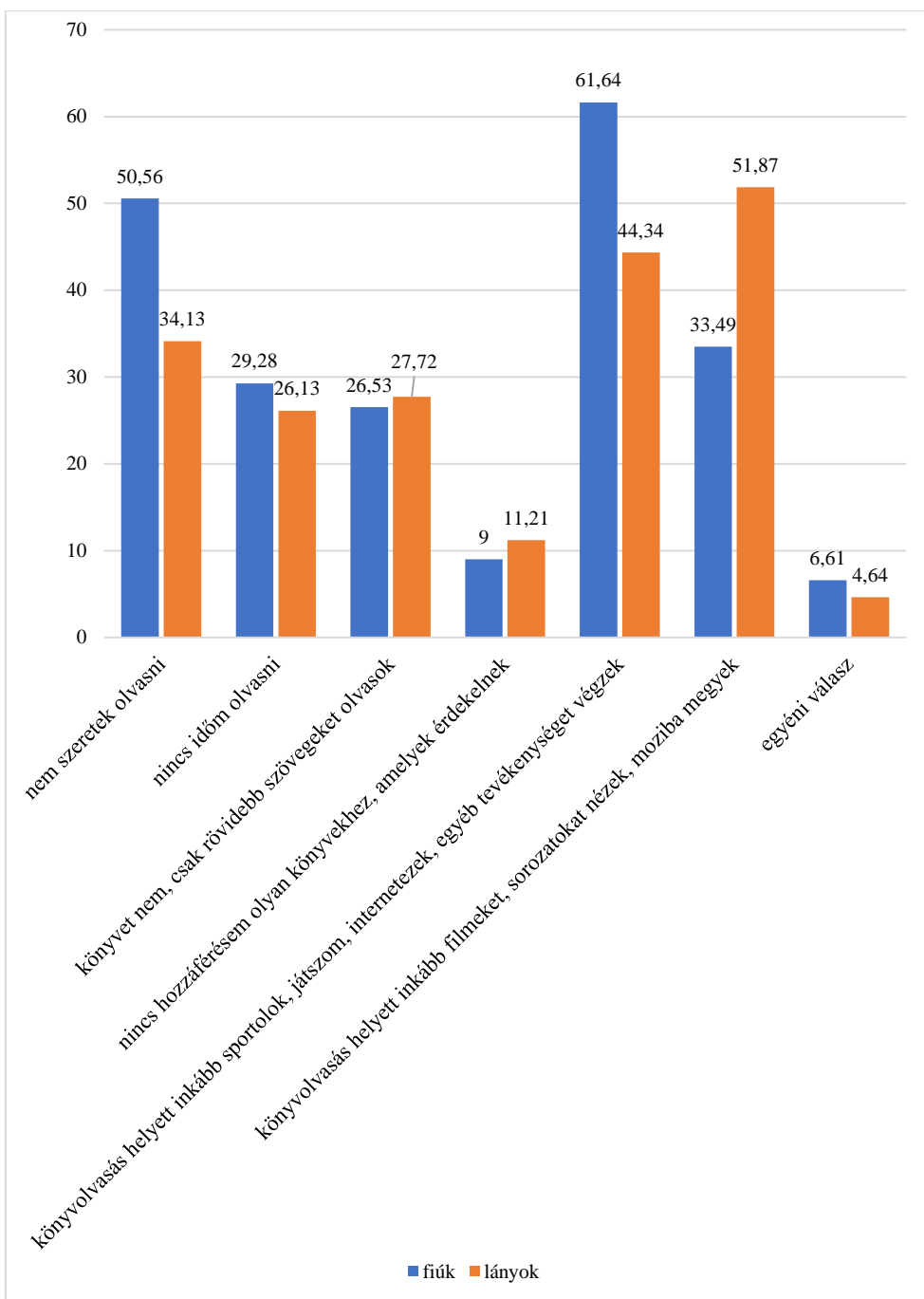
	N	Az érvényes válaszok %-ában
más aktivitás miatt	57	50,4
nem szeret olvasni	49	43,4
időhiány miatt	62	54,9
pénzhiány miatt	6	5,3
egyéb okból	11	9,7

Ha összevetjük ezt a 2024-es erdélyi középiskolás adatokkal, azt látjuk, hogy az olvasni nem szeretők aránya közel azonos, a más aktivitás miatt nem olvasók aránya is hasonló, ugyanakkor az időhiányra való hivatkozás 2002-ben jóval népszerűbbnek bizonyult. Hogy ennek oka az iskolai túlterheltség, az online és offline szociális élet telítettsége vagy egyéb faktor, csak interjú felméréssel lenne felderíthető.

Örvedetes látni, hogy egészen kicsi azon válaszadók aránya, akik úgy érzik, nincs hozzáférésük a vágyott könyvekhez. (2002-ben is igen alacsony az aránya azoknak, akik úgy érzik, nincs pénzüik könyvekre.) Ugyanakkor kissé aggasztó látni, amint a nem olvasóknak csupán a negyede érezte fontosnak megjelölni, hogy rövidebb szövegeket azért mégis olvas. A maradék háromnegyed, úgy tűnik, egyáltalán semmit sem olvas, életében az írott szöveg alig játszik szerepet.

Ha két külön almintára bonjuk a nem olvasó fiúkat és a nem olvasó lányokat, akkor e két önálló mintában a válaszok aránya a 19. ábrán látható.

Ami feltűnő, az a két nemnek az olvasás szeretetének irányában megmutató eltérő attitűdje: a fiúk jóval nagyobb arányban vallják azt, hogy nem szeretnek olvasni. Ezzel szemben olvasás helyett ők inkább választják a sportot, játékot, internetezést és hasonló tevékenységeket, míg a lányok nagyobb mértékben fogyasztanak könyv helyett valamilyen mozgókép-alapú művet. Úgy tűnik, a nemi különbségek itt is megfigyelhetők: ha nem olvasnak is, a lányok még akkor is szívesebben választják valamilyen egyéb (filmes) művészi terméknek a fogyasztását, ellentétben a fiúkkal. Az adatok talán egy mélyebb, nem csak az olvasásra, de általában a kultúrafogyasztásra vonatkozó, az iskoláskorú lányok és fiúk közötti törést engednek láttatni.

19. ábra. Válaszok megoszlása a nem olvasó fiúk és a nem olvasó lányok almintájában, százalékban kifejezve.

4. Következtetések

A fent bemutatott adatokra ránézve nyilvánvaló, hogy két olyan tényező játszik kulcsszerepet a diákok olvasási kedvének meghatározásában, amelyeknek fontosságára már korábbi kutatások is felhívták a figyelmünk: nagyobb mértékben a nem és kisebb mértékben a Pierre Bourdieu nyomán habitusként is leírható társadalmi tőke. Folytatódni látszik az a trend is, amelyre Gereben Ferenc 2016-ban így hivatkozik: „A könyvolvasás mennyiségi mutatóival kapcsolatos információink – ahol időbeli összehasonlítható adatokra leltünk – mindenütt és minden rétegben az olvasók arányának és az olvasás gyakoriságának drasztikus csökkenéséről tudósítottak. Ez a Magyarországon már elég régóta érzékelhető tendencia a külhoni magyarok körében is egyre inkább érezteti hatását” (Gereben 2016: 135). Bár Erdély e tekintetben még érzékelhetően „le van maradva” Magyarországhoz képest, a felzárkózás folyamatban van. Talán a jelenlegi posztkulturális, a közösségimédia-felületek által keltett és erősített buborékok és visszhangkamrák által jellemzett világban ennél is nagyobb kihívást jelez előre a lányok és fiúk olvasási kedvének széttartása. Ugyanilyen fontosak lehetnek azonban a különböző osztálytípusok között megfigyelt különbségek is, melyek az iskola társadalmi egyenlőtlenségeket csökkentő szerepének válságáról árulkodnak.

I R O D A L O M

- Bernát Anikó – Hudácskó Szilvia 2020. *Könyvolvasási és könyvvásárlási szokások*. TÁRKI Társadalomkutatási Intézet, Budapest.
- Bernát Anikó – Kolosi Tamás 2002. *Könyvvásárlási és könyvolvasási szokások a mai magyar társadalomban*. TÁRKI Társadalomkutatási Intézet és MKKE, Budapest.
- Bernát Anikó – Sallay Gergely – Sarnyai Benedek – Csordás-Takács Attila 2023. *Az olvasási szokások alakulása hordozható eszközökön*. TÁRKI Társadalomkutatási Intézet és eKönyv Magyarország, Budapest.
- Croitoru, Carmen – Becuț Marinescu, Anda – Ceobanu, Ioana – Matei, Ștefania és Oana, Iulian 2021. *Tendințe ale consumului cultural în pandemie – 2020*. Editura Universitară, București.
- Croitoru, Carmen – Becuț Marinescu, Anda 2019. *Barometrul de consum cultural 2018*. Editura Universitară, București.
- Croitoru, Carmen – Becuț Marinescu, Anda 2020. *Barometrul de consum cultural 2019*. Editura Universitară, București.
- Croitoru, Carmen – Becuț, Anda 2014. *Barometrul de consum cultural 2012*. Editura Pro Universitaria, București.
- Croitoru, Carmen – Becuț, Anda 2016. *Barometrul de consum cultural 2015*. Editura Pro Universitaria, București.
- Croitoru, Carmen – Becuț, Anda 2017. *Barometrul de consum cultural 2016*. Editura Pro Universitaria, București.
- Croitoru, Carmen – Becuț, Anda 2018. *Barometrul de consum cultural 2017*. Editura Universitară, București.
- Gereben Ferenc – Lőrincz Judit – Nagy Attila – Vidra Szabó Ferenc 1993. *Magyar olvasáskultúra határon innen és túl*. Közép-Európa Intézet, Budapest.
- Gereben Ferenc – Tomka Miklós 2001. *Vallásosság és nemzettudat: vizsgálódások Erdélyben*. Corvinus, Budapest.

- Gereben Ferenc 1989. *A felnőtt népesség olvasási és olvasmánybeszerzési szokásai: egy reprezentatív országos vizsgálat eredményei*. Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Budapest.
- Gereben Ferenc 1998. *Könyv, könyvtár, közönség: a magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében*. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.
- Gereben Ferenc 1999. *Identitás, kultúra, kisebbség: felmérés a közép-európai magyar népesség körében*. Osiris, Budapest.
- Gereben Ferenc 2002. *Olvasáskultúránk az ezredfordulón*. Tiszatáj 56/2: 61–72.
- Gereben Ferenc 2016. *Nemzeti identitás és olvasáskultúra határon innen és túl* = Apró István (szerk.) *Média és identitás 2*. Médiatudományi Intézet, Budapest. 89–147.
- Gombos Péter – Hevérné Kanyó Andrea – Kiss Gábor 2015. *A netgeneráció olvasási attitűdje – 14–18 évesek véleménye könyvekről, olvasásról, irodalomról – egy felmérés tanulságai*. Új Pedagógiai Szemle 65/1–2: 52–66.
- Gyenes Edina 2005. *Olvasási szokások*. Magyar Művelődési Intézet – MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest.
- N. n. 2007. *Barometrul de consum cultural 2007*. Centrul de Studii și Cercetări în Domeniul Culturii – Ministerul Culturii și Cultelor, București.
- N. n. 2022. *Români în anul 2022*. Institutul Român pentru Evaluare și Strategie, București.
- N. n. 2023. *Sondaj de opinie național – Octombrie–Noiembrie 2023 Partea a VII-a și a VIII-a: Consum cultural și preferințe muzicale*. INSCOP Research, Bukarest.
- Nagy Attila – Péterfi Rita 2006. *Olvadás, könyvtár- és számítógép-használat – gyorsjelentés a Tárki és az OSZK 2005-ös vizsgálatáról*. Könyvtári Figyelő 16/1: 31–44.
- Nagy Attila 1986. *A 15–18 évesek olvasási kultúrájáról*. Kortárs 30/2: 136–44.
- Nagy Attila 2003. *Háttal a jövőnek: középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata*. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.
- Nagy Attila 2006. *Az olvasás mint kiváltság? Adatok és töprengés A Nagy Könyv akció ürügyén*. Magyar Tudomány 167/9: 1113–19.
- Tóth Máté 2018. *A magyar lakosság olvasási és könyvtárhasználati szokásai 2017-ben*. Könyvtári Figyelő 64/1: 45–60.
- Tóth Máté 2020. *A hazai felnőtt lakosság olvasási és könyvtárhasználati szokásai 2019-ben = Módszertani mozaikok: Kutatások és válogatott tanulmányok gyűjteménye*. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest. 277–317.

CÂT DE MULT CITESC TINERII? PERFORMANȚA DE LECTURĂ A ELEVILOR MAGHIARI DE LICEU DIN TRANSILVANIA

(Rezumat)

Lucrarea prezintă rezultatele unui sondaj sociologic reprezentativ realizat în 2024 pe un eșantion de 1.906 elevi maghiari din liceele transilvănene, cu scopul de a evalua performanța și frecvența lecturii. Datele arată că 74,6% pot fi considerați cititori de cărți, însă ponderea cititorilor frecvenți sau „de elită” s-a redus semnificativ față de deceniile anterioare. Diferențele de gen sunt pronunțate: fetele citesc de patru-cinci ori mai des decât băieții. În schimb, educația părinților, mediul de reședință și vârsta nu influențează semnificativ, sugerând o determinare mai degrabă culturală decât structurală.

Cuvinte-cheie: sociologia lecturii, cercetarea lecturii, chestionar, maghiari din Transilvania, elevi de liceu.

HOW MUCH DO YOUNG PEOPLE READ? THE READING PERFORMANCE OF HUNGARIAN HIGH SCHOOL STUDENTS IN TRANSYLVANIA

(Abstract)

The paper presents the results of a 2024 representative sociological survey conducted among 1,906 Hungarian high school students in Transylvania, aiming to assess their reading performance and frequency. Data show that 74.6% qualify as book readers, but the proportion of intensive or “elite” readers has decreased significantly compared to earlier decades. Gender differences are marked: girls are four to five times more likely to belong to the frequent reader group. By contrast, parental education, residence type, and age show no substantial impact, suggesting that reading behaviour depends more on cultural than on structural factors.

Keywords: reading sociology, reading research, questionnaire, Hungarians from Transylvania, secondary school students.

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Hungarológia Doktori Iskola
Kolozsvár/Cluj-Napoca Horea 31
kovacspeterzoltan@gmail.com